

Η τιμή των χριστιανών μαρτύρων στην Καρχηδόνα
κατά την Ύστερη Αρχαιότητα.
Η περίπτωση της Λαυρεωτικής

Εργασία Μεταπτυχιακού Φοιτητή: Μιχαήλ Σταθάκη (Α.Μ. 180005)

Απρίλιος 2019

Η τιμή των χριστιανών μαρτύρων στην Καρχηδόνα

κατά την Ύστερη Αρχαιότητα.

Η περίπτωση της Λαυρεωτικής

Δομή

- i. Πρόλογος
- ii. Γεωγραφικά και ιστορικά δεδομένα της Καρχηδόνας
- iii. Εβραϊκή κοινότητα
- iv. Διάδοση Χριστιανισμού – Απουσία αποστολικής παραδόσεως
- v. Σχέσεις Ιουδαϊκών, Χριστιανικών και Εθνικών κοινοτήτων
- vi. Διωγμοί
- vii. Θεολογική παράδοση-προσέγγιση στο μαρτύριο από τους Τερτυλλιανό, Κυπριανό και Αυγουστίνο
- viii. Ομολογητές, Lapsis και Μοντανιστές
- ix. Νεκροταφεία-Κοιμητήρια, Μαρτύρια, Βασιλικές
- x. Κοιμητηριακές Βασιλικές
- xi. Μαρτυρολόγιο της Τοπικής Εκκλησίας
- xii. Λαυρεωτική και κοιμητηριακές Βασιλικές
- xiii. Επίλογος-συμπεράσματα
- xiv. Βιβλιογραφία

i. Πρόλογος

Το θέμα της παρούσης εργασίας είναι πολυδιάστατο και θα γίνει προσπάθεια, στα στενά πλαίσια των γραμμών που ακολουθούν, να καταδειχθούν όλοι εκείνοι οι παράγοντες και οι συνισταμένες που καθιστούν την Καρχηδόνα, εκτός από κομβικής σημασίας πόλη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, μία ιδιαίτερη περίπτωση χριστιανικής παραδόσεως ως προς την καλλιέργεια ενός φιλομαρτυρικού περιβάλλοντος και την διαμόρφωση λειτουργικής πράξεως, η οποία εξυπηρετεί και την υποστηρικτική προς το μαρτύριο θεολογική σκέψη των χριστιανών ταγών της.

ii. Γεωγραφικά και ιστορικά δεδομένα της Καρχηδόνας

Η Καρχηδόνα κείται στα βόρεια παράλια της αφρικανικής ηπείρου σε αρκετή απόσταση από τα μεγάλα αστικά κέντρα όπως η Αλεξάνδρεια αλλά και η Ρώμη όχι όμως απόσταση τόσο ικανή ώστε να την απομονώσει. Αντιθέτως αυτή η από την αρχαιότητα ήδη αρχαία και ιστορική πόλη βρίσκεται ως αντίβαρο

στην κεντρική και δυτική λεκάνη της Μεσογείου και αντιστάθμισμα των όσων συμβαίνουν στα άλλα κέντρα της αυτοκρατορίας όπως στην Κωνσταντινούπολη, στην Αντιόχεια, στην Αλεξάνδρεια και στην Μικρά Ασία. Η Καρχηδόνα, η Ρώμη της Αφρικής, συγκρούστηκε με την πρωτεύουσα Ρώμη, αναλώθηκε σε μακροχρόνιους πολέμους, όχι για κάποιον άλλο λόγο, αλλά η μάχη μεταξύ των δύο πλουσιότερων πόλεων του κόσμου κρατούσε σε αγωνία βασιλιάδες και λαούς για την παγκόσμια κυριαρχία, όπως λέει ο Ρωμαίος ιστορικός Λίβιος. Η Καρχηδόνα μετά την επανίδρυσή της από τους Ρωμαίους, οι οποίοι και την ισοπέδωσαν το έτος 146 π.Χ., αναδεικνύεται και πάλι σε εμπορικό, οικονομικό και πολιτισμικό κέντρο. Στο λιμάνι της συναντώνται άνθρωποι από όλο τον γνωστό τότε κόσμο, εργατικό δυναμικό ενισχύει την βιοτεχνική δραστηριότητα της πόλης, μεγάλος αριθμός στρατιωτών από διάφορα μέρη υπηρετούν στην πολίχνη αυτή και μια ισχυρή αστική τάξη κάνει την εμφάνισή της.¹

Όπως συμβαίνει συνήθως σε αυτές τις περιπτώσεις μαζί με τα εμπορεύματα και τους ανθρώπους διακινούνται ιδέες και ειδήσεις, εικόνες και πολιτισμοί. Στα λιμάνια της αυτοκρατορίας δεν γίνεται μόνο παρά θίν αλός όσμωση νερού και ξηράς αλλά όσμωση κόσμων και γέννηση νέων πραγματικοτήτων. Μια μικρή Ρώμη συμπληρώνει και στολίζει το Μεσογειακό στέμμα.

iii. Εβραϊκή κοινότητα

Πολύ πριν την καταστροφή των Ιεροσολύμων ακμάζουσες εβραϊκές κοινότητες εντοπίζονται και δραστηριοποιούνται σε όλες σχεδόν τις πόλεις της αυτοκρατορίας και κυρίως στα μεγάλα εμπορικά κέντρα. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της Αλεξάνδρειας με την μεγαλύτερη ελληνίζουσα ιουδαϊκή κοινότητα. Όπως μαρτυρούν επιγραφικές μαρτυρίες στα τέλη του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα Εβραίοι παλαιστινιακής καταγωγής σχηματίζουν κοινότητες στην Καρχηδόνα και στα περίχωρά της.

Η παρουσία των Εβραίων, οι οποίοι αποτελούσαν κυρίως τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα και απ' ό,τι φαίνεται σύντομα εμφανίστηκε μια μικρή αστική ιουδαϊκή τάξη με οικονομική δύναμη, μαρτυρείται από ανασκαφικά δεδομένα δύο Συναγωγών, αρκετών εβραϊκών οικισμών και μίας νεκρόπολης στο Djebel Khaoui.²

Γίνεται αναφορά εδώ στην ιουδαϊκή παροικία διότι όπως σε όλα τα μέρη που διαδόθηκε ο χριστιανισμός, όπως στη Δαμασκό, στη Βέροια κ.λπ. έτσι και εδώ ξεκίνησε από τις Εβραϊκές συναγωγές. Ο χριστιανισμός βρίσκει τους

¹ <https://chilonas.com/2013/12/30/httpwp-mep1op6y-1e9/>

² Fr. Decret, σ. 13

πρώτους πιστούς στον τόπο που μελετούνται οι Γραφές και οι προφήτες, οι οποίοι προανήγγειλαν την έλευση του Χριστού και το σωτηριώδες έργο του. Οι πρώτοι Εβραίοι συνήθως αποτελούν τον πρώτο πυρήνα των τοπικών Εκκλησιών.³ Θεωρούνται δε από τους υπολοίπους εθνικούς και μη ως μια ιουδαϊκή αίρεση.⁴

iv. Διάδοση Χριστιανισμού – Απουσία αποστολικής παραδόσεως

Στο μεγάλο λοιπόν εμπορικό λιμάνι της Καρχηδόνας κάνει την εμφάνισή της η νέα πίστη. Ήδη στα τέλη του 1^{ου} μ. Χ. αιώνα βρίσκουμε σαφείς μαρτυρίες για την ύπαρξη χριστιανικής κοινότητας στην πόλη. Είναι εντυπωσιακό το παράδειγμα των Σκιλιτανών αγίων, μιας ομάδας δώδεκα χριστιανών με αφρικανικά εντόπια ως επί το πλείστον ονόματα, η οποία στις 17 Ιουλίου του 180 παρουσιάζεται ενώπιον του τοπικού Ρωμαίου αξιωματούχου και ομολογεί την πίστη της στον Χριστό. Μάλιστα η ιστορία αυτή διασώζεται σε πολλά λατινικά χειρόγραφα και αναφέρεται τμήμα του διαλόγου των μαρτύρων με τον δικαστή, στο οποίο γίνεται εμφανές ότι η παρουσία των χριστιανών στην Καρθαγένη και στα περίχωρά της δεν είναι καινούρια αλλά υπονοείται μια οργανωμένη κοινότητα, για τα δεδομένα πάντα της εποχής.⁵

Αυτό που προκαλεί εντύπωση είναι η απουσία στα κείμενα των εκκλησιαστικών συγγραφέων και των πατέρων αναφορών που να συνδέουν την επισκοπής της Καρχηδόνας με αποστολική γραμμική διαδοχή που βεβαίως οδηγεί και στην αποστολική αυθεντία της καθέδρας της πόλης. Είναι σύνηθες σε όλα τα κέντρα της αυτοκρατορίας να γίνεται σύνδεση του θρόνου της επισκοπής με το κήρυγμα κάποιου αποστόλου και την ίδρυση της τοπικής Εκκλησίας. Φαίνεται ότι στην Καρχηδόνα απόστολος του χριστιανισμού υπήρξε η εμπορική δραστηριότητα. Χριστιανοί ταξιδιώτες και έμποροι, στρατιώτες και δούλοι μετέφεραν το ευαγγελικό κήρυγμα στις συναγωγές της πόλεως και ζυμώθηκε το πρώτο φύραμα. Οι επίσκοποι της Καρχηδόνας θεωρούν κέντρο και αναφορά τους την αποστολική καθέδρα της Ρώμης με την οποία έχουν άμεσο σύνδεσμο.⁶ Η Εκκλησία της Καρχηδόνας διατηρεί μια αυτοτέλεια κατά τα πρότυπα των αποστολικών Μητροπόλεων της Κορίνθου⁷ και Θεσσαλονίκης και δεν υπάγεται στον θρόνο της Αλεξανδρείας εξ αρχής.⁸

³ Βλ. Φειδά, σ. 38-51

⁴ Croix, σ. 1-27

⁵ Fr. Decrete, σ.9

⁶ Όπ. π. σ. 12-13

⁷ Βλ. Φειδά, σ. 86-91

⁸ Όπ. π., σ. 109-113

v. Σχέσεις Ιουδαϊκών και Χριστιανικών κοινοτήτων

Οι σχέσεις μεταξύ των μελών των κοινοτήτων παρουσιάζουν μια ιδιαιτερότητα στην Καρχηδόνα. Εβραίοι και χριστιανοί περνούν κάποιες διακυμάνσεις πριν οδηγηθούν στην σύγκρουση και στην ρήξη. Όπως προαναφέρθηκε έχουν εντοπιστεί στην Καρχηδόνα δύο Συναγωγές και μία νεκρόπολη. Οι αρχαιολογικές μαρτυρίες αποκαλύπτουν ότι η χριστιανική και η ιουδαϊκή κοινότητα άρχισαν να έχουν στενό σύνδεσμο μεταξύ τους, αφού η μία εκ των δύο Συναγωγών σταδιακά μετατράπηκε σε χριστιανικό ναό. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μέσα στην εβραϊκή νεκρόπολη βρέθηκαν χριστιανικές ταφές. Τα στοιχεία αυτά ασφαλώς μαρτυρούν την προέλευση και την διάδοση του χριστιανισμού μέσω των ιουδαϊκών συναγωγών.⁹

Πολύ σύντομα όμως γίνεται σαφές από τους χριστιανούς ποιά είναι η ταυτότητά τους και πως τοποθετούνται έναντι των ιουδαίων που δεν αναγνωρίζουν στο πρόσωπο του Χριστού το πλήρωμα των Γραφών. Έτσι το αρχικά φιλικό πνεύμα μεταλλάσσεται σε ένταση μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Ο Τερτυλλιανός κατηγορεί τα μέλη της συναγωγής για ζηλότυπη εχθρότητα προς την νέα εκκλησία.

Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι στην Εκκλησία της Καρχηδόνας λειτούργησε ένα ιδιότυπο συμβούλιο λαϊκών πρεσβυτέρων που συμμετείχαν στην διοίκηση. Αυτή η πρακτική είναι σαφώς επηρεασμένη από την λειτουργία των ιουδαϊκών συναγωγών της πόλεως.

vi. Διωγμοί

Οι χριστιανοί της Καρχηδόνας δεν είχαν πλέον να αντιμετωπίσουν τις εντάσεις και τις διώξεις που υποκινούνταν από την ιουδαϊκή κοινότητα αλλά και τους διωγμούς όπως αυτοί εκδηλώθηκαν στους τρεις πρώτους αιώνες και υποκινήθηκαν τόσο από την κεντρική εξουσία όσο και από τοπικούς παράγοντες. Στην Καρχηδόνα όμως έπρεπε να ληφθεί υπ' όψιν και μία άλλη παράμετρος η οποία θα ήταν καθοριστική για το μέγεθος και την ένταση των διωγμών που θα ακολουθούσαν.¹⁰

Η ρωμαϊκή οικουμενικότητα έφερε πριν δύο περίπου αιώνες νέες θεότητες στην Αφρική, οι οποίες εναγκαλίστηκαν με τις τοπικές και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό που το βαθύ αφρικανικό θρησκευτικό συναίσθημα ανήγαγε σε βασικές θεότητες όπως ο Κρόνος, ο Βάαλ κ.λπ.. Οι χριστιανική πίστη που αξίωσε

⁹ Fr. Decret, σ. 14

¹⁰ Μ. Πετίκη, σ. 7-13

την λατρεία του ενός και μοναδικού Θεού απέκλειε σταδιακά και με την αύξησή της τους χριστιανούς από την κοινωνική ζωή, τους γάμους, τις κηδείες ακόμα την συμμετοχή τους στα δημοτικά συμβούλια, αφού όλα ήταν συνδεδεμένα με θυσίες στους θεούς.¹¹ Η πόλη έμοιαζε κομματιασμένη και ακόμα και οι οικογένειες διαλύονταν στη δίνη της νέας πίστεως. Οι εθνικοί συνεπικουρούμενοι από τους Ιουδαίους εκδήλωναν με κάθε τρόπο την απέχθειά τους προς τους χριστιανούς και με την έκδοση των σχετικών νόμων περί προσφοράς θυσιών στους θεούς και στον αυτοκράτορα ξέσπασε με ιδιαίτερη μανία ο διωγμός και στην αφρικανική αυτή περιοχή.

vii. Θεολογική παράδοση-προσέγγιση στο μαρτύριο από τους Τερτυλλιανό, Κυπριανό και Αυγουστίνο

Κορυφαίες προσωπικότητες της χριστιανικής πίστεως γεννιούνται και ανδρώνονται την περιοχή της Καρχηδόνας. Η θεολογική τους σκέψη ανοίγει δρόμους στην θεολογική σκέψη όλης της Εκκλησίας και τα συγγράμματά τους διαμορφώνουν τον χαρακτήρα της τοπικής Εκκλησίας. Ο Τερτυλλιανός (+220)¹², ο Κυπριανός (+258)¹³ και ο Αυγουστίνος (+430)¹⁴ αναπτύσσουν μεταξύ άλλων την θεολογική τους σκέψη γύρω από την σημασία της πίστεως και της διατηρησεώς της έως θανάτου. Τα έργα τους γράφονται είτε για να διαφωτίσουν τους ρωμαίους άρχοντες περί της χριστιανικής πίστεως, είτε για να εμψυχώσουν τους ήδη φυλακισμένους χριστιανούς, είτε τέλος για να εμπνεύσουν και να δώσουν θάρρος στους υπολοίπους ώστε να μην υπάρξει περίπτωση να αποκηρύξουν το βάπτισμά τους.

Βασικές ιδέες που διαπνέουν το έργο τους και επηρεάζουν καταλυτικά την συνείδηση της τοπικής Εκκλησίας είναι ότι το μαρτύριο αποτελεί δεύτερο βάπτισμα που συνδέει αμέσως τον πιστό με τον Θεό και η αποδοχή του οδηγεί στην ζωή, σε μία δεύτερη γέννηση, ενώ η άρνησή του οδηγεί στον αιώνιο θάνατο. Οι μάρτυρες δέχονται τις θεϊκές ανταμοιβές, την ανεκτίμητη δόξα, την αθανασία, το αιώνιο φως, ενώ ο ίδιος ο Χριστός τους στεφανώνει και τους κάνει συγκληρονόμους της Βασιλείας του. Πρέπει συνεχώς να προετοιμάζονται για την ώρα που θα έλθει η μάχη και το μαρτύριο όπως ακριβώς ο αθλητής και ο στρατιώτης που προπονούνται συνεχώς για την κατάλληλη ώρα. Η άρνηση του μαρτυρίου και του Χριστού, ο οποίος είναι η Ζωή, υπό τον φόβο του θανάτου

¹¹ F. Decrete, σ. 18-20

¹² Στ. Παπαδοπούλου, σ. 356-370

¹³ Όπ. π. σ.427-441

¹⁴ Κ. Μπόνης

οδηγεί στην απώλεια των ανωτέρω και τεκμηριώνεται μέσω των Γραφών ως αμάρτημα που στερεί την σωτηρία.¹⁵

viii. Ομολογητές – Lapsis – Μοντανιστές

Τα προειρημένα φανερώνουν όλες τις τάσεις που επικρατούσαν στις κοινότητες της Καρχηδόνας και δικαιολογούν τόσο την σφοδρότητα των διωγμών όσο και το θάρρος πολλών πιστών να ομολογήσουν και να χαρίσουν στην Εκκλησία τους εαυτούς του ως μάρτυρες. Παρ' όλα αυτά υπήρξαν και πολλοί χριστιανοί οι οποίοι φυλακίστηκαν, υπέστησαν μαρτύρια αλλά τελικώς δεν θανατώθηκαν και δεν αρνήθηκαν φυσικά ποτέ την πίστη τους. Αυτή η ειδική κατηγορία πιστών ονομάστηκε Ομολογητές. Μάλιστα έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης από όλη την Εκκλησία.

Από την άλλη μεριά ένας πολύ μεγάλος αριθμός χριστιανών υπέκυψε στις πιέσεις και στον φόβο και αρνήθηκε την πίστη του στον Χριστό είτε θυσιάζοντας στα είδωλα, είτε πληρώνοντας κάποιους αρμοδίους υπαλλήλους για να τους χορηγήσουν το σχετικό λίβελλο, είτε ακόμα βάζοντας κάποιους άλλους να παρουσιαστούν αντ' αυτών. Οι πεπτωκότες αυτοί χριστιανοί –lapsis- επιθυμούσαν να επιστρέψουν στην Εκκλησία. Ο τρόπος όμως της επιστροφής δεν ήταν κοινά αποδεκτός από όλους τους χριστιανούς και έτσι δημιουργήθηκαν τρεις διαφορετικές τάσεις. Η πρώτη υποστήριζε ότι θα έπρεπε να δοθεί αμνηστία και χάρη σε όλους. Μάλιστα οι Ομολογητές συγχωρούσαν τους πεπτωκότες χωρίς να συμβουλευτούν τον επίσκοπο. Η δεύτερη πρέσβευε την επιστροφή στην Εκκλησία κατόπιν μακράς δοκιμασίας και υπό όρους και η τρίτη αναφανδόν απέκλειε τους αρνητές οριστικώς.¹⁶

Η τελευταία τάση οδήγησε τους υποστηρικτές της στην υιοθέτηση των απόψεων της αίρεσης που έμεινε γνωστή ως Μοντανισμός. Η αίρεση αυτή προήλθε από την συνάντηση του χριστιανισμού με τις παγανιστικές παραδόσεις και δοξασίες και μεταξύ άλλων δεν δεχόταν την δυνατότητα μετανοίας.¹⁷

Όλα τα ανωτέρω στοιχεία όσο και εάν μεταξύ τους διαφέρουν κινούνται γύρω από έναν άξονα τα άκρα του οποίου ονομάζονται θάνατος και ζωή. Μίας ζωής που οδηγεί στον θάνατο και ενός θανάτου που οδηγεί στην ζωή. Η χριστιανική κοινότητα της Καρχηδόνας συνέδεσε βαθύτατα την ομολογία της πίστεως με τον θάνατο καθώς και την ζωή με την ακλόνητη σταθερότητα κατά την ώρα του μαρτυρίου.

¹⁵ Μ. Πετίκη, σ. 34-58 και 63-85

¹⁶ Βλ. Φειδά, σ. 299-310

¹⁷ Όπ. π. σ. 142-149

ix. Νεκροταφεία-Κοιμητήρια, Μαρτύρια, Βασιλικές

Οι αφρικανικές παραδόσεις και τα έθιμα για την τιμή των νεκρών είναι ανάλογα της βαθιάς θρησκευτικής δεισιδαιμονικής αντίληψης του αρχαίου αφρικανικού κόσμου. Η βαθιά αυτή παράδοση δεν αποσυνδέθηκε από τα έθιμα των χριστιανών, αλλά μπολιάστηκε με το ευαγγελικό νόημα. Η αρχαιολογική σκαπάνη ανέδειξε λειτουργία ταφικού συστήματος κατακομβών μήκους πέντε χιλιομέτρων, το οποίο βρισκόταν σε λειτουργία για διάστημα δύο περίπου αιώνων, από τον 2^ο έως τον 4^ο. Εκεί βρίσκονταν θαμμένοι δεκαπέντε χιλιάδες χριστιανοί, οι τάφοι των οποίων ήταν διακοσμημένοι με την μορφή του καλού ποιμένα, με περιστέρια και ιχθείς.¹⁸ Μια χριστιανική λοιπόν κοινότητα δραστηριοποιείται στην Καρχηδόνα και καλλιεργεί την θεολογία της, την λειτουργική της παράδοση και την ταυτότητα της σε ένα ταφικό περιβάλλον.

Η ρωμαϊκή νομοθεσία προέβλεπε κανονική ταφή και ετήσιες τιμές ακόμα και στους δούλους. Έτσι οι χριστιανοί τιμούσαν με τα έθιμα της ταφής τους νεκρούς τους, ελευθέρους ή δούλους και μπορούσαν με σχετική άνεση στα κοιμητήριά τους να συναθροίζονται, να τελούν το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας πάνω στις μαρμαρίνες πλάκες των τραπεζών που τοποθετούνταν πάνω από τους τάφους για να προσφερθούν τα δείπνα για τους φτωχούς. Εκεί αναπτυσσόταν και η ποιμαντική δραστηριότητα της τοπικής Εκκλησίας.¹⁹

Η Εκκλησία της Καρχηδόνας προσέφερε μεγάλο πλήθος μαρτύρων. Τους μάρτυρες έθαπταν στα κοιμητήρια, τα οποία οι ίδιοι διαχειρίζονταν, ως ταφικές εταιρείες. Είναι χαρακτηριστικό το σύνθημα των εθνικών κατά των χριστιανών «Δεν υπάρχει άλλος χώρος! Όχι άλλα κοιμητήρια»²⁰. Συνδυάζοντας όμως οι Καρχηδόνιοι χριστιανοί την τοπική παράδοση που ήθελε ευδαιμονία και μακαριότητα στους νεκρούς όταν είναι θαμμένοι κοντά σε ήρωες με την χριστιανική συνήθεια να θάπτονται οι πιστοί κοντά στους τάφους των μαρτύρων για να τύχουν καλής κρίσεως στα έσχατα επιθυμούσαν και αυτοί να μιμηθούν το παράδειγμα αυτό. Έτσι ο τόπος στον οποίο μαρτύρησε ο άγιος Κυπριανός επίσκοπος Καρχηδόνας μετετράπη πολύ σύντομα σε κοιμητήριο.

Ήταν κυρίαρχη η πεποίθηση ότι όποιος θάπτεται κοντά σε τάφο αγίου του προσφέρεται αιώνια προστασία, καθαρισμός, καταφύγιο και συντροφιά. Οι επιτάφιας επιγραφές συμπληρώνονται και από την ιδέα όλοι οι κεκοιμημένοι είναι φιλοξενούμενοι των αγίων κάτω από την ίδια στέγη. Οι τάφοι αυτοί των

¹⁸ F. Decret, σ. 11

¹⁹ Οπ. π., σ. 17

²⁰ Οπ. π., σ. 18

μαρτύρων, όπως και στον υπόλοιπο χριστιανικό κόσμο εξελίχθηκαν σε βασιλικές.²¹

Αξίζει βέβαια να σημειωθεί πως ο ιερός Αυγουστίνος δεν ενθαρρύνει την ταφή δίπλα στους μάρτυρες διότι υποστηρίζει πως αφού ο θάνατος είναι βίαιος χωρισμός της ψυχής από το σώμα, η μόνη ωφέλεια στους νεκρούς έρχεται από τις προσευχές των ζώντων. Παρ' όλα αυτά μας μεταφέρει μέσω των κειμένων πλήθος θαυμάτων και οραμάτων κοντά στους τάφους των αγίων. Τα δώρα του παραδείσου ξεπηδούν πάνω στους ιερούς τάφους.²²

χ. Κοιμητηριακές Βασιλικές

Οι μάρτυρες της πίστεως ήδη βρίσκονταν στον παράδεισο. Η θεολογία των εκκλησιαστικών ανδρών και πατέρων της Καρχηδόνας είναι σαφής. Ένας ακόμα παράγοντας έρχεται να ενισχύσει και να επιβεβαιώσει την πίστη περί των μαρτύρων. Η Εκκλησία της Καρχηδόνας περιδινάται γύρω από τα αποκαλυπτικά όνειρα παραδείσιου περιεχομένου, τα οποία βλέπουν οι μάρτυρες λίγο πριν το τέλος και τα οποία αποκαλύπτουν αδιάψευστες μαρτυρίες για την ζωή του μάρτυρα μετά το επίγειο τέλος του. Όπως ο απόστολος Παύλος ηρπάγη έως τρίτου ουρανού και είδε όσα αναμένουν τους πιστούς, έτσι και οι πιστοί τρόπον τινά αρπάζονται εν ενυπνίω και προγεύονται των θεϊκών αγαθών.

Η παράλληλη αύξηση έως και τον 7^ο αιώνα του μοναχισμού στην αφρικανική αυτή γωνιά είναι εντυπωσιακή. Οι πιστοί καταφεύγουν δίπλα στους ανθρώπους του Θεού, τους μοναχούς, οι οποίοι νέκρωσαν τα πάθη, νίκησαν τον Σατανά και αξιώθηκαν, εν ζωή, ανάλογων παραδείσιων εμπειριών. Ο άγιος Μακάριος επιστρέφοντας από τον παράδεισο που μεταφέρθηκε εν οράματι έφερε μαζί του έναν παραδείσιο καρπό.

Έτσι λοιπόν και οι πιστοί της Καρχηδόνας αναζητούν στους τάφους των μαρτύρων εκείνους οι οποίοι βρίσκονται ήδη μέσα στον παράδεισο, βλέπουν τον Θεό και έχουν την δύναμη να μιλήσουν σε αυτόν για όλους τους ζώντες, γεύονται του φωτός και των αγαθών της αιωνίου ζωής. Ανεγείρουν μεγάλους ναούς πάνω από τους τάφους των «άχρι θανάτου» πιστών και στεφανωμένων από τον ίδιο τον Χριστό.²³

Τα αρχαιολογικά ευρήματα από τις ανασκαφές που διενεργήθηκαν ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έφεραν στο φως παλαιοχριστιανικές και βυζαντινές

²¹ St. Potthoff, σ. 160-163

²² Οπ. π. σ. 164

²³ Οπ. π. σ. 165-166

βασιλικές. Υπάρχει όμως μία ιδιαιτερότητα. Οι χριστιανικοί ναοί της Καρχηδόνας ήταν κατά κύριο λόγο μαρτύρια και ταυτόχρονα κοιμητηριακοί ναοί. Στέγαζαν δηλαδή έναν ή περισσότερους τάφους αγίων μαρτύρων και πέριξ αυτών τάφους χριστιανών κάθε ηλικίας. Πολλές φορές μάλιστα οι αρχαιολόγοι οδηγήθηκαν στην ανακάλυψη ερειπίων μεγάλων διαστάσεων ναών αφού πρώτα εντοπίστηκαν οι πέριξ ταπεινοί τάφοι.²⁴

Σε μερικές από αυτές τις κοιμητηριακές βασιλικές υπάρχει Βαπτιστήριο δίπλα από τους τάφους των αγίων²⁵. Βεβαίως πολλοί ήταν οι ναοί που διέθεταν Βαπτιστήριο, αλλά στην Καρχηδόνα συνδέεται και αυτό με τα παραδείσια οράματα. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα με τον από χρόνια νεκρό αβάπτιστο αδελφό της αγίας Περπέτουας²⁶. Η αγία ενώ βρίσκεται δέσμια στην φυλακή της Καρχηδόνας βλέπει σε όνειρο τον αδελφό της να μην μπορεί να φτάσει μια υψηλή κολυμβήθρα. Η Περπέτουα προσεύχεται και στο επόμενο όραμά της ο αδελφός της έχει βαπτιστεί και απολαμβάνει τις χαρές του παραδείσου εξαιτίας της προσευχής της μάρτυρος. Μη ξεχνάμε ότι το βάπτισμα είναι το πρώτο βήμα του πιστού προς τον παράδεισο. Εάν οι πιστοί δεν έχουν την προσευχητική δύναμη της Περπέτουας να μεσολαβήσουν για την σωτηρία των νεκρών τους τούς εμπιστεύονται στους αγίους δίπλα από τους οποίους τους εναποθέτουν.

Οι ναοί της Καρχηδόνας ήταν ο παράδεισος και για τους κεκοιμημένους και για τους ζώντας. Όλη η Εκκλησία συναντιόταν στο ίδιο επίγειο και ουράνιο ταυτοχρόνως σημείο για να τιμήσει τους μάρτυρες και τους αποθανόντες πιστούς της.

xi. Μαρτυρολόγιο της τοπικής Εκκλησίας²⁷

Λόγω της επικράτησης του Ισλάμ δυστυχώς πολύ λίγα είναι τα ευρήματα που μπορούν να ταυτίσουν τους ανεσκαμμένους ναούς με συγκεκριμένους μάρτυρες. Παρά ταύτα διεσώθη το Μαρτυρολόγιο της Εκκλησίας της Καρχηδόνας²⁸. Στο καλαντάριο αυτό το έτος αρχίζει από το Πάσχα, όπως συνηθιζόταν στην Αφρική, ενώ κατά την περίοδο της Σαρακοστής δεν αναφέρονται εορτές.

Ακολουθεί ο κατάλογος με τα ονόματα στη Λατινική και η ημέρα εορτασμού:

²⁴ Όπ. π. σ. 169-176

²⁵ Όπ. π. σ. 177-182

²⁶ Π. Αθανασιάδη, σ. 37-41

²⁷ Y. Duval

²⁸ <https://www.ucc.ie/archive/milmart/carthage.html>

19 Απριλίου Mappalicus.
29 Απριλίου Pudens.
30 Απριλίου Claudius.
5 Μαΐου επίσκοπος Gratus.
6 Μαΐου Mari(a)nus και James.
7 Μαΐου επίσκοπος Geneclus.
11 Μαΐου Maiulus.
13 Μαΐου Secundianus.
14 Μαΐου Felix, Caecilius και συν αυτοίς.
22 Μαΐου Castus και Aemelius.
23 Μαΐου Lucius και Montanus.
25 Μαΐου Flavianus και Septimia.
31 Μαΐου άγιοι από την Timida.
3 Ιουνίου Perseverantius.
5 Ιουνίου Xystus.
11 Ιουνίου Gallonus.
19 Ιουνίου Gervasius και Protasius.
24 Ιουνίου Ιωάννης ο Βαπτιστής και Rogatus.
... Ιουνίου E... (φθορά κειμένου)
29 Ιουνίου αγίων αποστόλων.
15 Ιουλίου Catulinus.
17 Ιουλίου Σκιλιτανοί άγιοι.
20 Ιουλίου επίσκοπος Aurelius.
22 Ιουλίου άγιοι από την Maxula.
... Ιουλίου επίσκοπος Capreolus.
30 Ιουλίου άγιοι από το Thuburbo και την Septimia.

1 Αυγούστου άγιοι Μακκαβαίοι .
6 Αυγούστου επίσκοπος Ρώμης Sixtus.
10 Αυγούστου Laurentius.
12 Αυγούστου Κοίμηση της Θεοτόκου.
13 Αυγούστου Hippolytus
18 Αυγούστου άγιοι από την Massa Candida.
20 Αυγούστου Quadratus.
22 Αυγούστου Timotheus.
25 Αυγούστου Genesisius ο μίμος.
29 Αυγούστου επίσκοπος Augustine.
30 Αυγούστου Felix, Aena και Regiola.
12 Σεπτεμβρίου Ampelius.
14 Σεπτεμβρίου επίσκοπος Καρθαγένης και μάρτυς Cyprianus.
16 Σεπτεμβρίου Euphemia.
19 Σεπτεμβρίου Januarius.
23 Σεπτεμβρίου Sossius.
10 Οκτωβρίου Quintasius.
13 Οκτωβρίου ευαγγελιστής και μάρτυς Luke.
17 Οκτωβρίου άγιοι από το Volitanum.
18 Οκτωβρίου Lucius και Victor.
25 Οκτωβρίου Victoria.
29 Οκτωβρίου Felicianus και άγιοι από την Vaga.
1 Νοεμβρίου Octavius.
... Νοεμβρίου άγιοι από την Capitana.
13 Νοεμβρίου Valentinus.
23 Νοεμβρίου Clement.

24 Νοεμβρίου Chrysogonus.

29 Νοεμβρίου απόστολος και μάρτυς Andreus.

5 Δεκεμβρίου Bilus, Felix, Potamia, Crispina και συν αυτοίς.

10 Δεκεμβρίου Eulalia.

11 Δεκεμβρίου άγιοι από την Erona.

17 Δεκεμβρίου Felix, Clementiana, Honorata και Massaria.

... Δεκεμβρίου Nemesianus.

25 Δεκεμβρίου του Κυρίου μας Ιησού, Υού του Θεού (έως την εποχή του αγ. Κυπριανού δεν είναι γνωστές οι εορτές των Χριστουγέννων και την Αναλήψεως).

26 Δεκεμβρίου του πρώτου μάρτυρος Stephen.

27 Δεκεμβρίου Ιωάννου του Βαπτιστού και Ιακώβου του αποστόλου.

5 Ιανουαρίου επίσκοποι Deogratias και Eugenius.

6 Ιανουαρίου άγια Επιφάνια.

8 Ιανουαρίου επίσκοπος Quodvultdeus.

11 Ιανουαρίου Salvius.

15 Ιανουαρίου Felix από την Nola.

17 Ιανουαρίου άγιοι από την Rubra.

19 Ιανουαρίου άγιοι από την Tertulla και την Ficaria.

20 Ιανουαρίου Sebastian.

21 Ιανουαρίου Agnes.

22 Ιανουαρίου Vincent.

25 Ιανουαρίου Ageleus

1 Φεβρουαρίου Lucianus και Vincentius.

2 Φεβρουαρίου άγιοι από την Carteria.

5 Φεβρουαρίου Agatha.

9 Φεβρουαρίου Felix, Victor και Januarius.

16 Φεβρουαρίου Macrobius και Lucilla, Nundinarius, Caeciliana και άγιοι από την Petra.

xii. Η περίπτωση της Λαυρεωτικής

Ένα τοπωνύμιο που διασώζεται στην πόλη του Λαυρίου της Αττικής στάθηκε αφορμή για μελέτη και τα αποτελέσματα εντυπωσιάζουν. Το τοπωνύμιο είναι «ο Κυρπιανός»²⁹. Τον 4^ο μ.Χ. αιώνα στα παρηκμασμένα σε σχέση με την κλασική αρχαιότητα, αλλά όχι ανενεργά, μεταλλεία της περιοχής της Λαυρεωτικής καταφθάνουν για να εργασθούν οικονομικοί μετανάστες από την Καρχηδόνα. Δίπλα στην θάλασσα ανοικοδομούν μια χριστιανική βασιλική των μέσων του 4^{ου} αιώνας, υπολείμματα της οποίας διασώζονται έως σήμερα, ενώ το ψηφιδωτό της δάπεδο φυλάσσεται στο αρχαιολογικό μουσείο της πόλης³⁰. Ο ναός δεσπόζει εξαιτίας της τοποθεσίας του, είναι δε συγχρόνως και κοιμητηριακός, όπως οι ναοί της Καρχηδόνας.

Σε τοπογραφικά των μέσων του 19^{ου} αιώνας, οπότε και ιδρύθηκε η πόλη σύγχρονη πόλη του Λαυρίου, λίγα μέτρα ΝΑ από την παλαιοχριστιανική βασιλική μαρτυρείται η ύπαρξη μικρότερου κοιμητηριακού επίσης ναού, τιμωμένου στον άγιο Επαμεινώνδα. Ο Επαμεινώνδας αναφέρεται στους συναξαριστές ως συμμάρτυρας των αγίων Αφρικανού και Τερεντίου από την Καρχηδόνα.

Οι Καρχηδόνιοι μετανάστες λοιπόν που έφτασαν στην Λαυρεωτική αφιέρωσαν έναν ναό στον τοπικό τους άγιο Κυρπιανό, τον επίσκοπο της πατρίδας τους και έναν δεύτερο σε έναν συντοπίτη τους μάρτυρα. Έφεραν μαζί και την εκκλησιαστική τους παράδοση, την ιδιάζουσα αντίληψη για τους μάρτυρες και τον παράδεισο.

xiii. Επίλογος - Συμπεράσματα

Το θέμα της εργασίας έχει ανεξάντλητο πλούτο για επεξεργασία και νέους συσχετισμούς. Επιγραμματικά θα αναφερθούν τα συμπεράσματα:

1. Η Καρχηδόνα υπήρξε τόπος με πλήθος χριστιανών μαρτύρων.

²⁹ Ε. Κακαβογιάννη, Ονόματα, σ. 212-222

³⁰ Ε. Κακαβογιάννη, σ. 328-330

2. Η θεολογική σκέψη της τοπικής Εκκλησίας ανέδειξε την σημασία του μαρτυρίου για την σωτηρία του ανθρώπου.
3. Οι χριστιανικοί ναοί της Καρχηδόνας ανεγείρονται πάνω από τους τάφους των μαρτύρων και αποκτούν άμεσα κοιμητηριακό χαρακτήρα.
4. Είναι εδραία η πεποίθηση ότι από τους τάφους των μαρτύρων πηγάζει η χάρις του Θεού, διότι οι μάρτυρες ζουν ήδη μέσα στον παράδεισο.
5. Τα Βαπτιστήρια που υπάρχουν στις κοιμητηριακές βασιλικές συνδέονται άμεσα με τις ιδέες περί παραδείσου.
6. Η τιμή των μαρτύρων στην Καρχηδόνα είχε βαθιά ερείσματα και στις προχριστιανικές τοπικές παραδόσεις.
7. Οι Καρχηδόνιοι μεταφέρουν τις πεποιθήσεις και ακολουθούν την λατρευτική πράξη της πατρίδας τους και σε άλλα μέρη της Μεσογείου.

xiv. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Π. Αθανασιάδη

Πολύμνια Αθανασιάδη, Το ημερολόγιο της αγίας Περπέτουας, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα 1999.

Ε. Κακαβογιάννη

Ευάγγελου Κακαβογιάννη, Ο περιηγητής Πausανίας και τα μεταλλεία αργυρούχου μολύβδου του Λαυρείου, στο «Ολβιος Άνερ», επιστ. επιμέλεια Αγγελική Γιαννικούρη, εκδ. Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, Αθήνα 2013.

Ε. Κακαβογιάννη, Ονόματα

Ευάγγελου Κακαβογιάννη, Το τοπωνύμιο Κυπριανός του Λαυρείου, «Ονόματα Revue Onomastique», Ανάτυπο 12, Αθήνα 1988.

Κ. Μπόνης

Κωνσταντίνος Μπόνης, Ο Άγιος Αυγουστίνος επίσκοπος Ιπώνος. Βίος και συγγράμματα, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1964.

Στ. Παπαδοπούλου

Στυλιανού Γ. Παπαδοπούλου, Πατρολογία Β', Αθήνα 1999.

Μ. Πετίκη

Μαρίας Πετίκη, Η έννοια του μαρτυρίου στον Τερτυλλιανό και στον Κυπριανό Καρχηδόνας, Διπλωματική εργασία που υποβλήθηκε στο τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α. Π. Θ., Θεσσαλονίκη 2009.

Βλ. Φειδά

Βλασίου Ι. Φειδά, Εκκλησιαστική Ιστορία Α', Αθήνα 2002.

Croix

G. E. M. DE STE. CROIX, Ο Χριστιανισμός και η Ρώμη. Διωγμοί, αιρέσεις και ήθη. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2010.

Fr. Decret

François Decret, Early Christianity in North Africa, Cascade books, Eugene, Oregon 2009.

Y. Duval

Yvetet Duval, Loca Sanctorum Africae: Le culte des martyrs en Afrique du IVe au VIIe siècle, École Française de Rome, 1982.

St. Potthoff

Stephen E. Potthoff, The Afterlife in Early Christian Carthage, Near-Death Experiences, Ancestor Cult, and the Archaeology of Paradise, εκδ. Routledge, New York, 2017.